

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ

FEATURES OF THE BANK SUPERVISION PROCESS

Кізілова К.О., студентка III курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Нямцу А.О., студентка III курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Чечкіна К.О., студентка III курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Стаття присвячена дослідженню особливостей процедури банківського нагляду та актуальним правовим проблемам, які виникають у банківській системі та діяльності окремого банку. У науковому дослідженні сформована низка практичних проблем, що зумовлюють необхідність активізації стабільного функціонування фінансово-кредитних інститутів в Україні. Ґрунтовно та системно проаналізовано поточний стан нормативно-правової регламентації процедури банківського нагляду в Україні на основі чинного законодавства. У процесі аналітичного огляду було використано інформацію про сучасний стан процедури банківського нагляду у світі і в Україні. Оцінено перспективи та небезпеки порушення процедури банківського нагляду в Україні, а також висвітлено види правової відповідальності. Було проаналізовано те, що сучасна банківська система України знаходиться на рівні розвинених західних держав і значною мірою може з ними конкурувати. Акцентовано і на тому, що у сфері грошово-кредитних відносин в Україні, крім адміністративної, кримінальної та цивільно-правової, діє ще й «банківська відповідальність». Визначено основні завдання та напрями діяльності Національного банку України як сучасної незалежної державної інституції, яка покликана забезпечувати цінову та фінансову стабільність у державі та сприяти економічному зростанню України. У статті висвітлено і застосування заходів державного примусу, які безпосередньо спрямовані на забезпечення режиму законності в діяльності банків. За результатами дослідження зроблено висновок про те, що необхідно послідовно впроваджувати апробовані на практиці міжнародні банківські засади здійснення контролю, методики розрахунку банківських ризиків та величин необхідного власного капіталу кредитних організацій. Все це дасть змогу українській банківській системі зайняти провідне місце у світі за якістю надання фінансових послуг населенню та підняти її престиж на міжнародному фінансовому ринку.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, Національний Банк, банківський контроль, банківське регулювання, кредитні організації.

The article is devoted to the study of the peculiarities of the procedure of banking supervision and current legal issues that arise in the banking system and the activities of individual banks. Several practical problems formed in the research, which necessitate the importance of the stable functioning of financial and credit institutions in Ukraine. The article thoroughly and systematically analyzes the current state of legal regulation of banking supervision in Ukraine based on current legislation. The analytical review used information on the current state of banking supervision in the world and Ukraine. The prospects and dangers of violating the procedure of banking supervision in Ukraine are assessed, as well as the types of legal liability are highlighted. It was analyzed that the modern banking system of Ukraine is at the level of developed Western countries and can largely compete with them. Emphasis was placed on the fact that there is a banking responsibility in the sphere of monetary relations in Ukraine – in addition to administrative, criminal, and civil. The main tasks and activities of the National Bank of Ukraine as a modern independent state institution were determined – designed to ensure price and financial stability in the country and promote economic growth in Ukraine. The article also covers the application of state coercive measures, which are aimed at ensuring the rule of law in the activities of banks. According to the results of the study, it was being concluded that it is necessary to consistently implement the tried and tested international banking principles of control, methods of calculating banking risks, and the amount of required equity of credit institutions. All this will allow the Ukrainian banking system to take a leading position in the world in the quality of financial services to the population and raise its prestige in the international financial market.

Key words: administrative responsibility, National Bank, banking control, banking regulation, credit organizations.

Постановка проблеми. Проблеми, що виникають у банківській системі та в діяльності окремого банку, миттєво знаходять віддзеркалення в економіці та суспільстві. Багато з них мають довгострокові і навіть часто непередбачувані наслідки, які призводять до структурних та інституційних диспропорцій в економіці, загострення фінансових криз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням банківського регулювання та банківського нагляду присвячені наукові праці багатьох фахівців: Б. Адамика, О. Васюренка, О. Дзюблюка, А. Сліфанової, О. Заруцької, О. Колодізева, О. Крухмаль, І. Устинової та інших.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз банківського нагляду в Україні.

Виклад основного матеріалу. Однією з головних умов успішної реалізації фінансово-політичного курсу України є стабільне функціонування фінансово-кредитних інститутів. Саме тому в наукових дослідженнях дедалі більше уваги приділяється особливостям правового регулювання діяльності банків та процесу залучення їх до різних видів юридичної відповідальності.

Законодавство про банки та банківську діяльність було впроваджено в правову систему України порівняно нещодавно. У 1991 році був прийнятий Закон «Про банки та банківську діяльність» (далі – Закон), який встановлював спеціальний інструментарій на кредитні організації в разі їхньої неправомірної поведінки. Закон визначає структуру банківської системи, економічні, організаційні і правові засади створення, діяльності, реорганізації і ліквідації банків. Його метою є правове забезпечення стабільного розвитку і діяльності банків в Україні і створення належного конкурентного середовища на фінансовому ринку, забезпечення захисту законних інтересів вкладників і клієнтів банків, створення сприятливих умов для розвитку економіки України та підтримки вітчизняного товаровиробника [7].

Наявність заходів банківської відповідальності загалом дає змогу стверджувати, що сучасна банківська система України знаходиться на рівні розвинених західних держав і значною мірою може з ними конкурувати. У фінансово-кредитній сфері застосування заходів дер-

жавного примусу спрямоване насамперед на забезпечення режиму законності в діяльності банків та зумовлене необхідністю захисту суб'єктів фінансових правовідносин.

Воно здійснюється з боку уповноважених державою органів та їх посадових осіб із метою попередження та припинення правопорушень, скоєних кредитними організаціями. Для досягнення поставленої мети уповноважені органи влади та їх посадові особи використовують широкий спектр правових коштів, зокрема, накладають на кредитні організації стягнення, є заходами адміністративної відповідальності або ж застосовують до них заходи, передбачені банківським законодавством у порядку банківського нагляду.

На сучасному етапі саме банківський нагляд є основною формою державного втручання у приватні інтереси кредитних організацій, оскільки виявляється в постійному спостереженні Національним Банком України (далі – НБУ) за дотриманням режиму законності. Такою його діяльністю є проведення перевірок кредитних організацій на предмет відповідності їхніх установчих документів, фінансово-господарської діяльності чинному законодавству та обов'язковим нормативам.

Завдяки широкому колу повноважень, наданих НБУ у процесі банківського нагляду, він може вимагати усунення недоліків у роботі кредитних організацій у разі їх виявлення. З метою припинення виявлених та попередження можливих нових порушень НБУ уповноважений застосувати низку заходів, встановлених Законом України «Про банки та банківську діяльність» [3].

Варто звернути увагу на такий захід від НБУ, як відкликання ліцензії в кредитної організації, що тягне надалі процедуру банкрутства юридичної особи. За офіційними даними НБУ, в період з 2018 по 2020 роки ліцензії були відібрані за різних підстав у 194 кредитних установ, що становлять практично 20% від їх загального числа [4].

Тенденція посилення банківського контролю та налагодженість процедури позбавлення кредитних організацій права на зайняття банківською діяльністю чітко простежуються протягом останніх 5 років. При цьому приводом для відкликання ліцензії НБУ можуть бути не лише грубі порушення встановлених банківських нормативів та правил ведення операцій, а й величина ризикованих угод та розміщення коштів у низькоякісних активах, що може призвести до нездатності банку відповісти за своїми зобов'язаннями перед клієнтами. Банківська кредитна організація може оскаржити такі дії НБУ у судовому порядку, однак судова практика, що встановилася в таких справах, вказує на те, що суд найчастіше стає на бік НБУ.

Одним із шляхів вирішення такої проблеми може стати прийняття моделі рейтингових оцінок та постійних групових порівнянь кредитних організацій. Це посилить контроль за банківським сектором не лише з боку мегарегулятора, але й клієнтів банків, які просто не придуть у організацію, що за об'єктивними оцінками (рейтингами) не буде входити до списку лідерів.

Схожі рейтингові моделі банківського контролю сформовані в розвинених західноєвропейських державах – Великобританії, Нідерландах та Італії. Прийняття Україною їхнього досвіду, безсумнівно, піде на користь нашій банківській системі, зокрема скоротить кількість ненадійних банківських кредитних організацій, які не відповідають найсучаснішим міжнародним банківським стандартам. В Україні банківський нагляд та пов'язані з ним владні розпорядження варто відрізяти від заходів адміністративної відповідальності, які застосовуються внаслідок скоєння кредитною організацією правопорушення. Цілями адміністративної відповідальності кредитної організації є охорона правопорядку та попередження нових протиправних діянь як самими правопорушниками, так і третіми особами.

Крім того, якщо банківський нагляд здійснюється НБУ постійно в рамках владних повноважень та виражається

не тільки в застосуванні заходів впливу, передбачених законодавством, а й у систематичному спостереженні за роботою кредитних організацій, накладення адміністративного покарання є невідворотною реакцією держави на вчинене кредитною організацією правопорушення.

Особливістю є і те, що НБУ, як наглядовий орган, уповноважений лише на виявлення адміністративних правопорушень, тоді як застосування санкцій до кредитної організації зараховане до компетенції суду, в межах спеціально встановленої адміністративним законодавством процедури. Крім адміністративних правопорушень, кредитними організаціями та їх посадовими особами можуть бути здійснені інші діяння в межах кримінального та цивільного законодавства. Заходи відповідальності за них передбачається відповідно до кримінального та цивільного кодексів України [6].

Адміністративна відповідальність може встановлюватися і спеціальним законодавством у певній сфері суспільних відносин, наприклад, Податковим кодексом України. Так, у разі відкриття банком розрахункового рахунку юридичній особі чи індивідуальному підприємцю без пред'явлення ними свідоцтва про постановку на облік у податковому органі або за наявності банку, рішення податкового органу про зупинення операцій за рахунками цих осіб на такий банк буде накладено міру відповідальності у вигляді адміністративного штрафу, який встановлений Податковим кодексом України.

Досить часто у роботі кредитних організацій через різні причини відбувається невчасне зарахування на рахунок клієнта банку коштів, що надійшли, необгрунтоване їх списання, невиконання вказівок клієнта про їх перерахування чи видачі клієнту коштів. За такі недоліки передбачені заходи цивільно-правової відповідальності. Санкції встановлюються правовими нормами цивільного законодавства та договорами, що укладаються між кредитною організацією та її клієнтами в обов'язковому порядку. Кримінальна відповідальність у банківській сфері застосовується за найбільш суспільно небезпечні порушення, що спричинили досить серйозні наслідки для учасників фінансових правовідносин.

Наприклад, якщо юридична особа, яка не зареєстрована в установленому законом порядку і не отримала спеціальний дозвіл (ліцензію) НБУ, здійснює банківські операції з порушенням вимог та умов ліцензії на здійснення банківських операцій, і при цьому в результаті здійснення такої діяльності отримано дохід у великому розмірі або завдано великих збитків громадянам, організаціям чи державі, законодавцем передбачається кримінальна відповідальність, яка встановлюється Кримінальним кодексом України та покладається на керівника кредитної організації.

Є безліч прикладів встановлення для кредитних організацій різних заходів юридичної відповідальності, але є й відповідальність саме фінансового характеру, що застосовується в порядок банківського нагляду. Не завжди кредитні організації порушують вимоги кодексів, набагато частіше знаходяться дрібні недоліки в їхній діяльності, порушення банківських стандартів та нормативів, а також різні банківських правил та вимог, яких вони мають дотримуватися під час здійснення своєї діяльності, на підставі виданої їм НБУ ліцензії [2].

Невиконання встановлених вимог та нормативів тягне за собою застосування до кредитної організації відповідних заходів адміністративної відповідальності. У таких випадках не лише порушується встановлений порядок здійснення банківської діяльності, а й завдається істотна шкода як інтересам конкретного суб'єкта правовідносин, так і держави загалом.

Таким чином, в українському банківському законодавстві, по-перше, встановлюються певні правила поведінки у фінансовій сфері, обов'язкові для виконання всіма кредитними організаціями в процесі здійснення ними

банківської діяльності, по-друге, встановлені заходи юридичної відповідальності – адміністративної, кримінальної та цивільно-правової, забезпечені державним примусом. Отже, сутність адміністративної відповідальності кредитних організацій за порушення законодавства про банки та банківської діяльності можна розкрити, лише якщо розглядати її як особливе явище, що ґрунтується на правопорушенні відповідального суб'єкта, який знехтував нормами належної поведінки, хоча був зобов'язаний неухильно дотримуватися встановлених правил і нормативів.

При цьому коло суб'єктів правовідносин, що виникають, нормативно визначено: з одного боку, це Україна в особі НБУ (його територіальних установ), суду та уповноважених посадових осіб, з іншого – правопорушник, тобто кредитна організація. Усі суб'єкти таких правовідносин наділяються комплексом суб'єктивних прав та обов'язків, які реалізуються в рамках особливої законодавчо встановленої процедури. Наприклад, якщо в процесі здійснення банківського нагляду під час перевірки посадові особи НБУ виявлять склад адміністративного правопорушення в діях або бездіяльності кредитної організації, що перевіряється, то вони уповноважені відповідно до закону на складання

протоколу, судді розглянуть справу в судовому порядку та винесуть за нею мотивоване рішення, а кредитна організація буде змушена його виконати [8].

Висновки. У сфері грошово-кредитних відносин в Україні, крім адміністративної, кримінальної та цивільно-правової, діє ще й «банківська відповідальність». Безумовно, наявні нормативно-правові акти вимагають вдосконалення чинного банківського та адміністративного законодавства, а також встановлення єдиного порядку залучення кредитної організації до адміністративної та «банківської» відповідальності на підставах, закріплених у законах України. Водночас необхідно вдосконалити систему банківського контролю, підлаштувати її під особливості української банківської системи і впорядкувати компетенцію НБУ [1].

Необхідно послідовно впроваджувати апробовані на практиці міжнародні банківські засади здійснення контролю, методики розрахунку банківських ризиків та величин необхідного власного капіталу кредитних організацій. Усе це дасть змогу українській банківській системі зайняти провідне місце у світі за якістю надання фінансових послуг населенню та підняти її престиж на міжнародному фінансовому ринку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Банківський нагляд у ЄС. URL: <https://stakeholder.com.ua/expertise/bankivskij-naglyad-u-yes.html> By Stakeholder on 21/06/2016 .
2. Бордюк О. Системи банківського нагляду зарубіжних країн. URL: http://n-auditor.com.ua/uk/component/na_archive/996?view=material.
3. НБУ почне впроваджувати Базельські принципи в банківський нагляд до кінця березня. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/nbunachnet-vnedryat-bazelskie-printsipy-1454334347.html>.
4. Основні принципи ефективного банківського нагляду (Основні Базельські принципи). URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45251>.
5. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 р. No 2121-III / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
6. Про Національний банк України : Закон України від 20 травня 1999 р. No 679-XIV / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.
7. Стратегія Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=64754192>.
8. Устинова І., Полторацька Ю. Міжнародні практики організації банківської моделі для реформування банківського нагляду в Україні. *Юридичний вісник*. 2017. No 1 (42). С. 86–91.